

Vems historier berättas?

KAN DET VERKLIGEN VARA MÖJLIGT ATT JUST DEN INDUSTRI SOM GÖR ANSPRÅK PÅ ATT SKILDRA VERKLIGHETEN SAKNAR VERKTYG ATT UTVÄRDERA DET EGNA SYNSÄTTET? TOVE TORBIÖRNSSON, FILMKONSULENT VID SVENSKA FILMINSTITUTET, KÄNNER NÄRMARE PÅ DET FÖGA IFRÅGASATTA GENUSPOLITISKA KLIMATET I DAGENS DOKUMENTÄRFILMINDUSTRI.

ATT VÅGA SE OCH SEDAN BRYTA MÖNSTER

För några år sedan gjordes två oberoende undersökningar kring föräldrar och deras barns rörelsefrihet vid den obligatoriska ettårskontrollen på barnavårdscentralen i Sverige. Undersökningen kom fram till att pojkar fick röra sig friare än flickor. Döttrar tilläts lämna föräldern tre meter och söner hela sju meter innan föräldern hämtade tillbaka barnet. Alltså skiljer sig flickors och pojkars rörelsefrihet dramatiskt åt vid ett års ålder. Föräldrarna sätter olika gränser för sina barn, ger olika beskydd och olika möjligheter till upptäckter.

Föräldrarna var mindre riskbenägna vad det gällde flickornas rörelsefrihet och hade ett större behov av att kontrollera dem. Jag tyckte det var intressant. Min tes är att denna lika omedvetna som förminsande hållning gentemot flickor och lika omedvetna och generösa hållning gentemot pojkar kommer att följa dem båda in i vuxenlivet, inte som en enskilda händelse utan som en del i ett livslångt mönster.

Jag är uppvuxen i skuggan av andra världskriget med manliga genier och äventyrare som upphöjda förebilder och konstnärer. Jag törstar efter förebilder av båda könen. Inte bara ett massivt överflöd av det ena könet.

Dessa tankar upptog mig när jag befann mig vid

centralpitchen* på IDFA (International Documentary Film Festival Amsterdam), som är den största dokumentärfilmsfestivalen och det största finansieringsforumet i världen. Där lyste kvinnorna med sin frånvaro. Utav 27 utvalda projekt fanns det bara 6,5 kvinnliga regissörer. Tillsammans med de mindre pitcherna blev det 13 kvinnliga regissörer utav 43 projekt. Likadant resultat var det på pitchen i Nyon med sex kvinnliga regissörer av 23 projekt. Detta är inte något specifikt för just dessa pitchforum. Det tycks generellt finnas en 20-80% uppdelning inom filmbranschen. Berättelserna var också fokuserade på män, medelålders män som vetenskaplig expertis och som normgivande huvud-rollsinnnehavare i dokumentära verkligheter. Frågan är varför urvalskommittén valt ut så få kvinnliga filmmakare? Vilka värderingar ligger till grund för deras urval? Finns det en medvetenhet, finns det en strategi?

Min personliga erfarenhet som finansiär är att det är inte svårt att hitta regissörer av båda könen. Varför ser det då ut som det gör på dessa olika pitchforum?

För att förstå bättre vill jag veta könsfördelning av alla ansökningar som skickas till IDFA. Jag ställer frågan till Adrieke van Nieuwenhuijzen, chef för Pitch Forum i Amsterdam. Hon svarar förvånansvärt nog att IDFA saknar information för att kunna besvara min fråga eftersom sådan statistik inte förs.

Frågan till IDFA är laddad för ingen vill ju göra fel och hamna i fel fack. Men svaret att de inte vet hur många kvinnor respektive män som kommit in med projektförslag gör att jag stannar vid ämnet. Givetvis inte bara för IDFA utan för branschens struktur.

Film har en oerhörd makt. På film lär vi oss hur vi föds, älskar, hatar, krigar och dör. Bilder som etsar sig fast, som präglar vår syn på världen och på oss själva men berättelser med kvinnliga huvudrollsinnnehavare

*) En kort presentation av en idé till en producent eller ett produktionsbolag.

är i minoritet. Rollerna är mer förenklade, stereotypa. Jag känner sällan att detta är en sann berättelse om mitt kön. Var finns vi? Detta gäller i ännu större grad spelfilmen. Jag förvånas över hur lite detta diskuteras inom vår bransch internationellt. Är det på grund av rådande maktförhållanden eller gammal vana? Ska det fortsätta vara den vita medelålders mannen som styr berättelsen, aktören och pengarna? Men hur bidrar jag själv till detta? Hur bidrar eller rent av förstärker mina egna värderingar? Vill jag ändra dem eller vill jag ha kvar dem? Att ställa mig frågorna, att locka med andra till diskussion, reflektion och kanske till och med förändring kan kanske vara mitt bidrag till en mer spännande, delvis okänd och kvalitativ utveckling av filmen.

Vigdis Lian, tidigare chef för Norsk filminstitut har skrivit ned några intressanta tankar kring detta:

"Film är kulturellt identitetsskapande genom att visa vem som syns, vem som berättar vilka historier från vilka perspektiv. Men film är inte könsneutralt precis som samhället inte är det. Är det inte en tankeställare att mäns historier angår alla, medan kvinnors historier bara angår kvinnorna? I recensioner, branschsnack och vardagssamtal är filmen som uttryck genusbaserad. Inte konstigt då att filmen också är det i urvalskomiteéerna och i finansiärers värdering! Att jag inte får ta del av halva befolkningens historier, drömmar och tankar skapar ett demokratiskt underskott. Ett identitetsunderskott. Vi lever i en 20-80 % värld."

Frågan om identitetsunderskottet är inte okänd, alla har något att säga om frågan men det går en väsentlig och skarp linje mellan läpparnas bekännelse och faktisk handling.

För att göra något praktiskt skulle vi kunna börja med en undersökning av rummen där besluten tas. Vilka sitter runt bordet, vilken klass, kön eller etnicitet finns representerade? Vilka talar, vilka är tysta och vilka saknas? Vilka har tolkningsföreträde? Vilka är de gemensamma kulturella, filmiska och politiska referenserna? Vilka historier kommer inte att beröras? Summan av allt detta skapar en verklighet som förhåller sig som ett filter. Vem passerar och vem filtreras bort. Frågan är inte bara relevant ur ett filmpolitiskt perspektiv utan också ur ett konstnärligt, demokratiskt och marknadsmässigt perspektiv. Vi finansiärer äger makten att besluta om vilka verklighetsskildringar som får bli film och vilka som läggs åt sidan.

Och vad gör man då med denna kunskap som man får? Man kan skylla ifrån sig eller arbeta för en förändring.

Hur är det med finansiärerna från televisionen? De som bestämmer vad publiken ska se. Beslutsfattare från en mängd länder träffas efter vad jag förstår förhållandevis ofta. Jag undrar hur ofta frågor om kön, ålder, etnicitet och maktförhållanden finns på agendan. Alltid – aldrig? Ofta – sällan? Som skämt – på allvar? Som möjlighet – som brist? Vilket otroligt ansvar det är att bestämma vilka historier som ska finansieras. Också med tanke på att vi tillbringar ett

stort antal år av våra liv framför teven så är det av största vikt att analysera både innehåll och branschstrukturer. När man inte blundar kan man handla.

För att kunna skapa ett spännande, omväxlande, demokratiskt, utvecklande, kvalitativt filmprogram krävs medvetna strategier, lust att se det nya, att lära från andra och mod att utmana sina egna värderingar. Vi behöver formulera mätbara mål, mål som uppdateras och inbegriper allas arbete varje år. Vi behöver utforma tidsplaner och sätta pris på vad det är värt.

Kanske kan ett nummer av tidskrifter som Dox eller Filmrutan ägnas endast åt denna fråga. Man skulle kunna undersöka, beskriva, samla statistik, lyfta goda exempel och göra djuplodande intervjuer med filmares och finansiärers tankar och strategier i frågan. Målet är inte att upphöja kvinnan som den goda utan att synliggöra halva befolkningen.

Målet är heller inte att göra politiskt korrekta filmer utan söka de nya berättelserna som utmanar rådande strukturer. Filmer som är djärva och har ett starkt bultande filmarhjärta och som inte har en möjlighet att komma fram under nuvarande distributionsformer.

REKOMMENDATION TILL MÖJLIG HANDLINGSPLAN

Statistik ger oss kunskap om våra kollektiva, reflexmässiga och nedärvda värderingar. Statistik är ett redskap bortom vad man tror eller vill tro, hårda fakta svart på vitt i stället för antaganden och önsketänkande. Har man väl börjat föra statistik finns det hur mycket som helst att tillämpa den på. Vi kan fortsätta med diskussionsgrupper och satsa på att få igång initierade försök att bryta mönster i denna fråga som ytterst är en demokratifråga. I dessa grupper kan vi också diskutera hur man bemöter resignerade argument och söka verktyg för ett agerande som inte cementerar könsförtryck, utan som för diskussionen vidare.

Vi kan också använda oss av en mångfaldschecklista, som ställer frågor till produktionsbolagen. Denna skulle kunna rekvireras från oss finansiärer. Teaterförbundet och Svensk Scenkonsts mångfaldschecklista inspirerar mig mycket. Den är framtagen för att underlätta diskussioner i den konstnärliga processen. Vi skulle kunna forma om den för att passa filmen. Listan ställer ca 20 olika frågor relaterade till normer och genus. Några exempel:

Har filmteamet reflekterat över etnicitet, kön, makt och sexualitet. Hur ser teamet ut. Vilka värderingar råder?

Har produktionsbolaget diskuterat huruvida berättelsen bidrar till att konservera eller utmana rådande normer och föreställningar om människor utifrån t.ex. ålder, etnicitet, funktionshinder, sexualitet?

Har produktionsbolaget tänkt igenom hur människor beskrivs i ord och bild och hur människor exponeras i marknadsföringen?

Varje film eller bild är ett risktagande. Att göra en dokumentärfilm är svårt. Det vet alla som har försökt. Att överhuvudtaget pröva föds ur en längtan att förstå människan och hennes värld.

Dokumentärfilmen handlar i grund och botten om ett personligt berättande och synliggörande av filmskaparens subjektiva tolkning av en verklig händelse eller utveckling. Den är en unik och verkingsfull form av bildkonst som bygger på det okända, på motsägelser och konflikter. Den motiveras av en önskan att förstå det mänskliga varats komplexitet och förmår förändra våra tankar och i förlängningen oss själva.

För att få demokrati och fulla mänskliga rättigheter ska kvinnor och män ha samma makt att forma samhället och våra egna liv. Filmen kan vara med och arbeta för den inriktningen, för det målet. Vill vi det?

TOVE TORBIÖRNSSON

Tove Torbiörnsson är dokumentärfilmkonsulent vid Svenska Filminstitutet

Artikeln har tidigare varit publicerat i Dox nr xx 2009.